

Természettfilozófiai antropológia hiánya és szükséglete a felsőoktatásban

KISS TAMÁS

Régi és gyötrő kérdése a felsőoktatásnak, hogy ne pusztán analitikus jellegű szakmai ismereteket nyújtson, hanem megpróbáljon egy olyan tárgyat is beiktatni rendszerébe, amely egyfajta szintézist nyújt. A szakbarbarizmus korában ez különösen nehéz vállalkozás, hiszen ahhoz először a természettfilozófiát kellene feléleszteni, és meg kellene próbálni a bölcsészet- és természettudományok valamiféle sajátos szintézisét létrehozni, s azt mint alaptárgyat az egyetemeken, főiskolákon bevezetni. Jómagam egy ilyen szintézisre tettem kísérletet, amely már nem pusztán elméleti megfontolás, hiszen a „Természettfilozófia”, továbbá „A humán ökológia és a nevelés” tárgyakat egyszer már végigtanítottam a JPTE Pedagógiai Tanszéken, továbbá a POTE Egészségügyi Főiskolán hasonló sikerrel szerepelt a „Természettfilozófia és humán ökológia” című speciál kollégium is. Ezen tapasztalatok vezettek újabb kutatások felé, az alaposabb elméleti megvalósításhoz, az alapelvek kimunkálásához.

Miért éppen természettfilozófia és antropológia?

A válasz nagyon tömören összefoglalható: a bölcsélet- és a tudománytörténet eddigi mozzanatai miatt.

Az indoklás ugyancsak kézenfekvő:

A Homo sapiens, a neolitikumtól kezdve elsősorban a természettel és önmagával foglalkozott. A természethez való viszonyulása égetően fontos volt, hiszen fennmaradása függött tőle. A mítoszok lényegileg sajátos természettfilozófiák, különösképpen a teremtéstörténetek, amelyek a már megtapasztalt valóság antropomorf, antropocentrikus ábrázolásaiként is felfoghatók, de az ember számára életbevágóan fontos etológiai, ökológiai ismeretekről is árulkodnak (lásd pl. *Kerényi, Hamilton, Bettelheim, Morford-Leonardon, Graves* és számtalan szerző művét, továbbá az „eredeti” irodalomból, *Platon, Lukianosz, Apollodorosz, Plutarkhosz* műveik zöme természettfilozófiai alapállású, telis-tele ökológiai gondolattal, sok esetben terepkutatási eredményekkel, orvosi-ökológiai megfigyelésekkel (pl. *Hippokratész*), de ezen írásokban mindvégig ott lappang az ember, mint sajátos természeti és „lelkes lény” (*Arisztotelész* kifejezése szerint, lásd: *Lélektfilozófiai írások.*), aki tudatában van alkotó természetének, de ugyanakkor korlátainak is. A természet- és bölcsészettudományok szükségszerű együttes műveléséből egy igen izgalmas, szintetikus jellegű emberkép néz vissza ránk, évezredek távlatokból, melyet nehéz más fogalommal illetni, mint természettfilozófiai antropológia. A tárgy, illetve tudomány (?) megalkotója tehát semmiképpen sem lehet jelen írás szerzője avagy más tudós ember, hiszen, mint oly sok más felfedezés esetében, alaposan megelőztek bennünket. Mi csak csúnyán elfeledtük megérteni nagyszerű elődeinket. Már pusztá nevek említésére is nyilvánvalóvá válik egy természettfilozófiai antropológia léte. Gondoljunk csak *Thalészra, Anaximandroszra, Püthagoraszra, Hérakleitoszra, Empedoklészre, Leukipposzra, Dio-*

genészre, Platónra, Arisztotelészre, Lucretius Carusra, Ciceróra, Senecára, Hérodotoszra, Hippokratészre, Varrora, Vergiliusra, Marcus Aureliusra – és a felsorolás még legalább száz nevet tartalmazhatna, a görögség és a római világ nagyszerű alakjai közül. Gondoljunk csak bele abba, hogy számukra az asztronómia, a mértan, a matematika, a fizika, a természetrajz, az orvostudomány, az etológia, a kémia, a lélektan és a földrajz még a filozófia nagy szintéziséhez tartozott, melynek legdöbbenetesebb humán aspektusa éppen az volt, hogy meg sem próbálták – a mai „modern”, mindent elsőprő természettudományokkal ellentétben – a szubjektumot, az embert, az anthropost kikapcsolni a megismerés folyamatából, pedig akkor még nem létezett „kognitív pszichológia”. Természettfilozófiájukkal és antropológiájukkal éppen az ember esendőségét kívánták hangsúlyozni és filozófiai értekezéseikben mutatták be a tiszta tudományhoz vezető utak lehetséges módjait. Ez az önkontroll, amit azóta is lázasan keres az ember, amit hiába próbál megértetni a bölcsész a természettudóssal, utóbbi pedig sokszor minden erőfeszítése ellenére sem képes megértetni bölcs partnerével a természeti környezet létezésének, gondozásának, megismerésének jelentőségét. Valahol a filozófia és tudománytörténet zegzugos útvesztőiben elszakadt egy fonál; a lélek – tudomány fonala, amely a szakbarbarizmushoz vezetett, megszüntetve a szaktárgyak fogalmainak filozófikus mélységű elemzését, és annak oktatását az egyetemeken. Pedig az egyetemesség szintézist követel, amely lehet korszerű is (lásd *Schrödinger* munkásságát, avagy a mi *Szent-Györgyi Albertunkét!*).

Érdekes mozzanat az is, hogy a keletről, azaz Görögországból érkezett „nyugati műveltséget” mily hirtelen elfeledte a kapitalizmus embere, a „rat race” áldozata (lásd *Bertalanffy*), és a profittermelés lázában lassan elhagyta lelkét is, nem is beszélve a filozófiáról, mely csak a kiválasztottak hobbijává vált. Ezen folyamatot a kereszténység-görögség sajátos összefonódottsága – különösen a Római Birodalom bukásának éveiben – és a zsidó-keresztény kultúra kivirágzása sem tudta és tudja megakadályozni. Helyette iszonyatos mennyiségű interdiszciplína születik, amely sok esetben a süketek párbeszédére utal, mivel alapvető természettfilozófiai műveltség nélkül nem lehet sikeres, alapos fogalmi behatároltságokkal operáló tudományközi kutatásokat végezni. De nézzük röviden a bizonyítékokat, hogy miről is szól pl. a múlt és a jelen század nyugati filozófiai és lélektani irodalma, melyek az irányadó lélektani tendenciák és vajon miért éppen azok? Természetesen itt is csak néhány – bár kirívó – példa kiragadására van lehetőség. Íme – *Kierkegard*: Félelem és rettegés, *Bauer-Freud*: Tanulmány a hisztériáról, *Unamuno*: A tragikus életérzés, *Nietzsche*: Ecce Homo, *Spengler*: A Nyugat alkonya, *Sartre*: A lét és a semmi, *Popper*: A historicizmus nyomorúsága avagy A tudományos ismeretek növekedése, *Marcuse*: Az egydimenziós ember, *Camus*: A lázadó ember, *Bertalanffy*: Robotok, ember, gondolkodás – és így tovább... A trendek tehát valami rémületes melankóliáról szólnak, lelki összeomlásról, pesszimizmusról, dekadenciáról, benne a két világégés összes borzalmával, idegi lenyomataival. Hová jutottál Homo sapiens? Elmondható, bármennyire is fájdalmas: napjainkra már teljesen eluralkodott a lét- és ismeretelméleti válság, amely a szaktudományokat, elsősorban a természettudományokat viszi konceptuális válságba, melynek jeleit a kívülről még meglévő felszíni csillogás, áru-dömping miatt nem észleli, de az már világos például, hogy a légkör melegedésére, elszennyeződésére, az ózonlyuk tágulására stb. nincsenek receptek, koncepciók. Megjelentek és uralkodnak a tudományok gyors művelésének ideológiái és izmusai is, így például a pozitivizmus, empirizmus, biológiai utilitarizmus, fenomenológia stb, melyek kizárólagos alkalmazása példának okáért az ökológia tudományát a teljes módszertani és konceptuális csődbe döntötte, és szinte taníthatatlanná, parttalanná, fogalmilag szétesővé vált.

Az ökológia tudományának vonatkozásában fényesen beigazolódt, hogy ismeret és lételméleti alapozás, továbbá a szakmai fogalmak filozófikus analízise elméletének és történetének feltáratlansága. *Worster* 1985-ben megjelent műve nem más, mint az angolszász gondolkodásmód dicsőítése, elfeledve a klasszikusokat, mintegy kiszorítva az európai gondolkodókat, érdekes módon pontosan a szemlélet alapítói... Ezt az egyre inkább elszaporodó és Amerikából táplálkozó magatartást nem lehet nem angolszász

tudományos nacionalizmusnak nevezni, amely legalább úgy terjed, mint a kommersz amerikai filmipar, melyben az ötödik utas a „halál”...

A tudománytörténet, a filozófia és a természetbölcselet szétszakadása közepette az oktatás csak némán, döbbenet figyelte és figyeli a táguló szakadékot, és a rohamos specializálódás közepette már-már reménytelennek ítél mindenféle szintézist. *Wolfgang Kraus* szavai nagyon megszívlelendőek: „És ami az egyetemeket és iskolákat illeti, ezek nyugtalanságukat egy időben termékeny szellemiségű, hatásos publicisztikai akciókkal juttatták kifejezésre; problémájuk ma sem anyagi vagy szervezeti jellegű, hanem kulturális: nem lenne elegendő több egyetemet és iskolát létesíteni, és jobb körülményeket teremteni tanár és diák számára, mert akik építik, nincsenek tisztában azzal, mit is kéne a műszaki, természettudományos és gazdasági tárgyakon kívül tanítani. Mindezt a nyugati demokráciákban mostanra végzetes szellemi kiüresedést eredményezett. A gazdaság, a fogyasztás és az anyagi siker annyira előtérbe került, hogy minden más gondolat, törekvés és érzelem már csak keveseket érdekel.”

Elmondhatjuk, hogy Magyarországon jelenleg kettős sokk érvényesíti hatását: az elmúlt rendszer filozófiáját megőző oktatása (a KGB 1947-es dokumentumának 35. pontja alapján), továbbá a tudományos szintézis lehetőségét lebecsülő szakbarbár kapitalista szellem megjelenése ugyancsak jelentős veszélyforrás. Éppen ezért, avagy ezért is kell megteremteni egy lehetséges, oktatható szintézis alapjait, és megvalósítani annak következetes végrehajtását, hiszen – mint e rövid áttekintés is jelezte – van honnan méríteni. A tudományok és interdiszciplinák iszonyatos sebességű szaporodása miatt természetesen az antropológia is alaposan feldarabolódott. Ma már beszélnek humán, orvosi, biológiai antropológiákról, de szintézisre nem vállalkozik senki, pedig a *Homo sapiens* már jobban nem darabolható fel. Ahogy eltűnnek a szintézisek, úgy felejtődik el az alaptárgyak, alaptudományok fogalma is, hiszen – és ez nem csekély mértékben már lélektani mozzanatokot is tükröz – minden kis részterület szakembere önmaga kutatási tárgyát tekinti alaptudománynak, metodikájával egyetemben, ami összességében szemlélve, főleg egy egyetemes, a filozófiát sem nélkülöző tudomány hiányában, tragikusnak mondható.

No persze nagy baj van az úgymond „műszaki-természettudományok” és a „természettudományok” mint fogalmak behatárolásában is, hiszen amíg a műszaki oldal sokszor éppen a természetet semmisíti meg a maga technokrata szemléletével, addig a szó szorosabb értelmében vett természettudomány éppen a technokrácia ellen harcol. Így kerülhet egy kalapba ökológia, természetvédelem, orvostudomány és mondjuk építőmérnök, gépészmérnök... Hol maradt a diszciplináris értékű és szintű szétválasztás? Így aztán végképp nem csoda, hogy ma már szinte senki sem tudja, mit is értünk természettudományon. Pedig napjainkban különös jelentősége van, hiszen az kétségtelen, hogy a természettudományok évtizedeit éljük, bár kissé fejvesztve.

Az is világossá vált, hogy a technokráciát nem lehet saját fogalmaival és tananyagával meggyőzni arról, hogy nem ártana szélesíteni ismereteinek horizontját, esetleg saját elméleti fejlődése érdekében is, de ugyanez sok esetben bölcsészekre is igaz lehet. Röviden: nagyon nehéz egy agyat átprogramozni akkor, ha nem szoktatták hozzá a korai szintézis igényéhez! Ezért is kell egy szintetikusán meditatív, gondolatokat ébresztő, a szakmai fogalmakat filozófikus mélységben elemző tárgy, tudomány, és éppen ezért ez nem lehet más, csak a természetfilozófiai antropológia.

A mitológiai embertől a technokratiáig

A fenti elmélkedés folytatásaképpen most egy sajátosnak mondható bölcselettörténeti sémát szeretnék bemutatni, elsősorban természetfilozófiai aspektusból, felvázolva a mára fájdalmasá vált elágazásokat és kétségbeesett holisztikus kísérleteket. Az autenticusság érdekében a szerző itt nem hagyatkozhat kizárólag saját érvelésére, hanem a szubjektivitást sem nélkülöző tallózást kell végeznie a régi korok bölcseleti értekezéseiben, tudva, hogy a terjedelem adta korlátok miatt sem lehet kitűzni a teljesség elérésének célját. (Talán egy, a jövőben megjelenő könyvben.)

A tudatra eszmélés kreativitást kiváltó pillanata talán a mitológiai embernek jutott osztályrészüln, és bizonyára ő volt az, aki elsőként próbált megfogalmazni, elgondolni érzéseket, jelenségeket és megértetni önmagával a kettő elválaszthatatlanságát, mely olyanira sajátja a Homo sapiensnek. Nagy valószínűséggel ez a mozzanat volt a természetfilozófia megszületése, de egyben antropológiai gúzsbakötődése is. A természethez való első nagy kreatív mentális adaptációs kísérlet elemi erővel rázhatta meg véghezvívője minden porcikáját és nyilvánvaló, hogy hatalmas biztonságérzettel árasztotta el. *Kerényi* írja: „... a mitológia azoknak, akik benne gondolkoznak, és általa fejezik ki magukat, egyúttal élet- és cselekvési forma. Gondolat és élet közt itt nem tátong semmiféle űr.” Majd így folytatja: „Az élő mitológiát élük, kifejezés-, gondolat- és életforma és mégis anyag. Nem pusztán forma vagy képzeletmód. A mitológia feltételez ugyan bizonyos sajátos mitológiai gondolkodásformát, de csak annyira, mint amennyire a költészet egy költő, a zene egy zenei gondolkodásformát feltételez. Ahol a mitológia megjelenik, alkotásokban jelenik meg, akár a költészet vagy a zene, igaz, hogy többnyire névtelen alkotásokban.”

Való igaz, a mítoszok sajátos életformák megnyilvánulásai és szinte a Jung-i archetípus-elmélet igazolva jelenik meg bennük népektől, koroktól függetlenül a „kollektív tudattalan”, melynek neve: természet. És ez a jelenség, vagy inkább tény, tökéletesen logikus, hiszen az első élőlény is „környezetből lett”, magában hordozva mindazt, melyet most belülről, lelkével és értelmével szemlél és próbál értelmezni. Éppen ezért, már a mitológiai ember gondolkodásában fellelhető a természetfilozófia és ökológiai bölcsélet, melyet azonban igazából csak a görög bölcselők voltak képesek a maga teljességében megjeleníteni, nagyon sok esetben mitológiai háttérrel, illetőleg mitológiai cselekményekbe ágyazva. De lássunk egy rövid példát mítosz és természetfilozófiai, ökológiai bölcsélet összefonódásáról, *Graves* alapján, a pelaszgok teremtésmítoszt tekintve. A mítosz a megszokott mondattal indul: „Kezdetben volt a kaosz.” Ebből emelkedett ki mezítelenül a „Mindenség istennője”, Eurünome, de nem volt hol megvetnie lábát, így elválasztotta az égbolttól a tengert és képes táncba kezdett a hullámokon.

A Kháoszt mi általában valami rendezetlen, zűrzavaros, meghatározhatatlan jelenségnek vagy anyagalmaznak tekintjük. Itt azonban nem erről van szó, hiszen ebből a zűrzavarból egy tökéletes emberi test emelkedik, bomlik ki szinte szemünk láttára. Az anyagalmazban tehát győzött a termékenység, a nőiség, hogy megszüljje a világegyetemet. Természetesen megjelenik a víz is, ebben az esetben mint a násztánc színtere.

Majd északról nagy szél kerekedett, Eurünomé elkapta, és izgató simogatásának hatására megszületett Ophion, a nagy kígyó, ami itt egyértelműen a hímvesző szimbóluma. Anatómiai szempontból a kígyó feje a hímtag fejének, a nyaka a nyakának, a farka a nyelének felel meg. A bizonyítékot pedig maga a mítosz szolgáltatja, hiszen Eurünomé a kígyóval egyesül, és tőle esik teherbe. Az aktus féltelenségében a Mindenség istennője a habok fölé emelkedett, majd beteljesülvén leereszkedett a hullámokra, mint galamb, hogy megtojja a Világtojást. Ez a furcsának tűnő metamorfózis: nőből – galamb, a szó szoros értelmében a „más állapotot” is szimbolizálhatja, azt a megrázó lelki és testi élményt, amidőn egy nő megtermékenyül. Ugyanakkor sok más népnél is a tojásból születik a világ. A tojás itt azonos a majd belőle kirobbanó világegyetemmel. A tojás, a burokban született világ, a védett élet szimbóluma, a biztonságos anyaméh, és a költés vagy szülés (itt ez teljesen egyre megy) következtében a burokból bújnak elő a csillagok, a Nap, a Hold, mindenféle bolygó, és természetesen a Föld: hegyekkel, folyókkal, fákkal, növényekkel és mindenféle más élőlényvel. A költésben, a tojás védelmében a kígyó is részt vesz, csakúgy, mint a természetben. De nem pusztán a kígyó, hanem a galamb esetében is logikus egymásutánban következnek a tojás, költés mozzanata.

Érdekes, de mítoszról lévén szó nem meglepő, hogy milyen erőteljes hangsúlyt kapnak ivarsejtek, ivarszervek. Ezen kiemeléseket hangsúlyozva, a metaforák szárnyain válnak szinte azonossá kifejlett lények ivarszervekkel, így pl. a kígyó a hímveszővel, a tojás az anyaméhkel. A kígyó a metafora által válik emberi nemzőszervvé, így küszöbölve ki a különböző fajok közötti szaporodás lehetőségét. Világos ugyanis, hogy ember sohasem közöskülhet hullóval, de azért a gondolatainkban ott motoszkálhat a kis ördög, hogy a mitológiai ember természetközelségében a fajok közötti nemi kapcsolatot sem találta ki-

zárnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a mitológiai ember nem minden állatfaj esetében ismerte fel a két nem között meglévő jelentős fenotípusos (külső színbeli, alakbeli) különbségeket, és sokszor hihette azt, hogy két különféle faj egyedei párosodnak. Különösen érvényes lehetett ez pl. a madarakra, ahol a hímek általában sokkal tarkábbak, az udvarlás során a nőténytől teljesen elütően viselkednek.

Jelen mítoszban kétségtelenül fellelhető a nemi aktus lélektani jelentősége is, kezdetben mint az egymásra utaltság fizikai értelemben való megnyilvánulása, melyben nem csupán egy test – a tojás –, hanem az érzelem is világra jön. Röviden úgy mondhatnánk, hogy a lelki motivációk a nemiségben fogantak. Ebben a valóság elemein túlmutató forgatagban minduntalan előbújik az emberi mentalitás, a világ, a Shakespeare-i hasonlatot beteljesítve tár elénk egy teljességet érzékeltetni képes antropológiát, amely a természetből ellesett csalafintaságokat is magában rejt, majd alkalmas pillanatokban, mint kígyó a nyelvet villantja ki a mindenség felé.

A természet egyik legvéresebb, öröklött csalafintaságának számít az a pillanat, amidőn a párzás végző vagy befejező nőstény megragadja és felfalja az őt étellel megáldó hímét. Eurünomé pontosan ezt cselekszik Ophionnal, csakúgy mint például a fekete özvegy, vagy az imádkozó sáska az állatvilágban. A hímre ugyanis már nincs többé szükség, az ivadékokat egymaguk is fel tudják nevelni, Eurünoménak pedig végre volt ideje mozgásba hozni a hét égitestet, a Napot, a Holdat, a Marsot, a Merkurt, a Jupitert, a Vénuszt és a Szaturnuszt. A bolygók mögül természetesen ismét előbújt a természet és az emberi lélek, mégpedig a világosság, a varázslat, a növekedés, a bölcsesség, a törvény, a szerelem és a béke formájában. A Mindenség istennője a bolygók „működését” egy titánra és egy titaniszra, azaz egy nőre és egy férfira bízta, így transzplantálva át e nemiséget, a szaporodás lehetőségét az egész világegyetemre.

A természetfilozófiai antropológia értelmezését erősíti meg Graves érdekes történelmi magyarázata, mely szerint: „Az ősi Európában nem voltak férfi-istenek. A Nagy Istennőt halhatatlannak, változhatatlannak és mindenhatóan tekintették... A Nagy Istennő tartott ugyan szeretőket, de csak élvezet céljából, s nem azért, hogy gyermekeinek apja legyen. Az emberek a matriarkától félték, őt imádták, és neki engedelmesskedtek..., az ősmisztérium pedig az anyagság volt...” Ilyen istennő volt Eurünomé is, és ő is annak a „szokásnak” hódolt, mely szerint: „... a törzs nimfája minden évben választott magának egy szeretőt a környezetében lévő fiatalemberek közül, s ez lett a király, akit az év leteltével feláldozott... Szétfröccsent vérével megtermékenyítették a fákat, a gabonát és a nyájakat, húsát széttépték és nyersen felfalták a királynő nimfa társai, a szuka-, kanca- vagy emese-álarcot viselő papnők...” Később ezt a szokást úgy módosították, hogy a nyári és a téli napfordulón egyaránt megölték a kiszemelt és elhasznált férjeket, mivel akkor már két férjet fogyasztott évente az istenasszony. Az elemzés alapján már nem tűnhet véletlennek, hogy a téli napfordulók feláldozott férfi „jutalmul jósdai kígyó alakjában öltött újból testet.” Legfontosabb szervévé, a szaporodás egyik szimbólumává; hímveszővé vált! A természettel ily érdekes kapcsolatban álló pelaszgok valamikor Kr.e. 3500 körül léteztek, valószínűleg Palesztinából vándoroltak a görög szárazföldre.

„Az első ember pedig Pelaszgosz, a pelaszgok őse lett. Arkádia földje szülte.” Életüket a mítoszból ismertük meg...

Most pedig evezünk tovább a természetfilozófiai antropológia egzaktabb szintjére, melyet a mítoszokból való „távolsága” miatt már inkább csak természetfilozófiai és ökológiai bölcsületnek nevezhetünk. Rövid példánk itt *Platón*; *Protagorasz* című dialógusának egy kis részletére korlátozódik, amelynek természetfilozófiai megközelítése mindmáig hiányzik. Ma már, sajnálatos módon, logikusnak látszik, hogy a bölcsészeknek nem tűnnek fel igen jelentős természetfilozófiai összefüggések, sok esetben előremutató, zseniális megsejtések, így mindezek felfedezése, s ílymódon pl. az ökológiai gondolkodás történetének feldolgozása is, a filozófiai irodalomban is jártas természettudósokra vár. Jelentkezők azonban erre a szerepkörre nemigen akadnak...

Kétségtelenül elolvasandók és jelentősek az eddig megjelent Platón-elemzések, így pl. *Szabó Árpád* írása is, hiszen utóbbiból tudhatjuk meg, hogy a *Protagorasz* dialógus „...egyike a legkorábban megírt műveknek, talán még Szókratész halálát megelőző évekből.” Ez a Szabó által „szabadon költött beszélgetés”-nek nevezett eszmefuttatás dőb-

benetes éleseszű logikával olyan, ma már biológiaiinak, sőt evolúciobiológiaiinak és ökológiaiinak is nevezhető megállapításokat is tartalmaz, amit nem lehet nem észrevenni, és az egyetemes biológiatörténet számára is közkinccsé tenni! Érdemes idézni néhány gondolatot a felejthetetlen sorokból:

„Hajdanában volt egy korszak, amikor már voltak istenek, de halandó fajok még nem léteztek.” Aztán az istenek „... megbízták Prometheuszt és Epimetheuszt, hogy lássák el őket szükséges dolgokkal, és osszák szét köztük megfelelő módon a különböző képességeket.” Eddig kapaszkodik a történet a mitológiai értelemben vett teremteshez. Epimetheusz egyébként Prometheusz fivére volt a mítosz szerint, jelentése „az utóbb gondolkodó” (*Györkössy-Kapitánffy-Tegyei: Ógörög-magyar nagyszótár*), amely a jellemző emberi feledékenységre, szórakozottságra utal. A természetbűvár számára azonban csak ezután kezdődnek a szellemi izgalmak. Íme: „Akinek erőt adott, attól megtagadta a gyorsaságot, a gyengébbeket azonban éppen a gyorsasággal ruházta fel; egyeseket felfegyverzett, a védtelen szervezetek oltalmára viszont másfajta képességeket eszelt ki. Amelyiküknek ugyanis kis testalkatot juttatott, a menekülésre szárnyakat adományozott vagy pedig föld alatti lakóhelyet; azokat a lényeket, amelyeket nagysággal tüntetett ki, éppen nagyságuk óvta meg. A többi tulajdonságot is hasonló módon, az egyensúly biztosításával osztotta ki. Mindezt pedig annak szem előtt tartásával eszelte ki, hogy egy fajt se tegyen ki a pusztulásnak.” Most gondolatban az isten helyébe iktassuk be a természetes szelekció fogalmát, és kurtán-furcsán ott fog állni előttünk a darwini gondolat csírája... Platón kifejezi, amit egyetlen biológus sem tett meg azóta, hogy az egyensúly, például a biológiai, ökológiai egyensúly fennmaradásának, kialakulásának alapfeltétele a biztonság! Platón nem a Hobbes-i agyú, huszadik századi természetkutató agresszív érvelésével dolgozik, hiszen tudta, hogy a „mindenki harca mindenki ellen” elve sohasem valósulhat meg a gyakorlatban, mert az eleve kizárná fajok keletkezését, de főleg fennmaradásukat. Mindezen megsejtéséhez nem volt szüksége terepmunkára, bonyolult számításokra, mindenféle gépekre. Elég volt a gondolkodás tisztasága is. Pedig hol volt akkor még *Hobbes*, *Darwin* és az atomkorszak! Most pedig nézzük az oly sokat hangoztatott struktúra-funkció egységének megvalósulását, a biztonság ökológiájának előjátékát, és a megdöbbentően „korszerű”, darwinizmus sarkalatos pontjába torkolló érvelést:

„Miután így kellőképpen megvédte őket, hogy elemésszék egymást, azt is kieszelte, hogy miképpen tegye számukra elviselhetővé az évszakok változását. E célból sűrű szőrzetet és jó erős bőrtakarót adott rájuk, hogy megfelelő védelmük legyen a tél hidege ellen és a forróságot is elviselhessék, valamint, hogy szőrzetük megőrük saját természet adta takarójuk lehessen, ha a vackukba vonul. Lábuk védelmére egyeseknek patát, másoknak erős, vértelen bőrt adott. Majd táplálékukról gondoskodott, és mindegyiknek mást és mást jelölt ki: egyeseknek a föld fűvét, másoknak a fák gyümölcseit, megint csak másoknak, gyökereket. Némely állatnak más állat húsát adta táplálékul. Úgy intézte a dolgot, hogy az ilyenek csak keveset kölykezzenek, azok az állatok viszont, amelyek az előbbieket táplálékul szolgálnak, igen szaporák legyenek: ezzel a faj fennmaradását akarta biztosítani.” Utóbbi megállapítást milyen híres tudományos törvényszerűségbe tekinti napjaink populációökológiája, és abban a hitben ringatja magát, hogy ez egy XX. századi „találmány”... Pedig hát, ha nem is figyelünk oda a filozófiára, akkor legalább Darwint illene jobban ismerni... Darwin ugyanis így bontogatja a „létért való küzdelem” fogalmát: „...én ezt a kifejezést tág és átvitt értelemben használok (azaz filozófikusan!), amennyiben nemcsak az egyik lénynek a másiktól való függését értem ezen és (ami fontosabb), nemcsak az egyének életére vonatkoztatom, hanem arra is, hogy mennyi utódot tudnak hátrahagyni.” Lám, Darwin is milyen óvatosan, szinte filozófikusan fogalmaz!

Aztán ismét egy „új” felfedezés Darwintól: „A létért való küzdelem elkerülhetetlen következménye annak a nagy gyorsaságnak, amellyel valamennyi szerves lény elszaporodni törekszik.” Igen könnyű dolga van ilyenkor a mindenkori szerzőnek, hiszen nála is autentikusabb elme – jelesül Darwin – magyarázza Platón „bizonyítványát”. Nem tudni, hogy Darwin mennyire olvasta Platón műveit, de az bizonyos – életrajzi munkája alapján –, hogy *Horatiust* szerette és ma ez már sokféle következtetésre is alkalmat adhat, természetesen a nagyműveltségű tudóst illetően.

De álljon itt még egy rövidke idézet: „Természetesen minden egyes faj számára a táplálék mennyisége határozza meg az elszaporodás szélső határát. De igen gyakran nem

a megszerezhető tápláléktól függ valamely faj egyedeinek átlagszáma, hanem attól, hogy az illető faj más állatok zsákmányául szolgál.” Ugy gondolom, ennyit mindenképpen hozzászólhatunk az e helyen idézett, Platón által írt mű utolsó mondatához, melynek eszmei, szakmai mondanivalója bizonyára nagy lökést adhatott (vagy tán adott is?) volna a későbbi századok búvárkodó biológusainak.

Érdeemes analógiákat keresni Platón és Darwin között abban a tekintetben, hogy egy isteni lény, avagy a természetes, pontosabban itt nemi kiválasztás milyen szervekkel látta el az élőket eredményességük érdekében. Platónnál nem voltak harci felszerelések, ott elsősorban az abiotikus faktorokkal szembeni védelemről esett szó, míg Darwin így ír: „Agancs nélküli szarvasnak vagy sarkantyútan kakasnak nemigen van kilátása arra, hogy sok utódot hagyjon maga után...” Majd így folytatja: „a retenthetetlen bátorsághoz erős sarkantyúk és szárnyak szükségesek... A ragadozó állatok hímjei egyébként is jól felfegyverezettek, azonban a nemi kiválasztás ezeket és másokat különleges védelmi eszközökkel is felruházza, mint pl. az oroszlánt sörénnyel, a hím lazacot horgas álkapocsal...”

Hát igen! Más kor, más emberek, mondhatná a felháborodott olvasó, s talán joggal vonhatná kérdőre a szerzőt, hogyan merete összehasonlítani Platónnal Darwinnal, egy a mitológiához még ragaszkodó filozófust az egzaktitás egyik megtestesítőjével? Részemről a válasz azt is tartalmazhatná, hogy a terjedelem miatt kellett ily nagy történelmi ugrásokkal dolgoznom, de valójában nem ez az igazság. A valóságot csak a két zseni életéből lehet kihámozni. Mert ugye Darwinról az a közhiedelem járja, hogy a filozófiát boldondériának tartotta, holott maga írja a következőket: „Utolsó Cambridge-i évemben nagy érdeklődéssel és gonddal olvastam el Humboldt személyes élmények című munkáját. Ez és sir J. Herschel Bevezetés a természetfilozófia tanulmányozásához című műve ébresztették föl bennem a lobogó lelkesedést; úgy éreztem, ha akármilyen szerény módon is, de hozzá kell járulnom valamivel a természettudományok nemes rendszeréhez. Sem egy, de tucatnyi könyv sincsen, amely jobban hatott volna rám, mint ez a kettő.”

No lám! Talán nem véletlen Darwin nagyívű gondolkodásmódja, érvelésének kifinomultsága, szintetizáló képessége! Nyilván nem sorolható a klasszikus értelemben vett filozófusok táborához, de hogy természetfilozófus is volt, az kétségtelen. Műveinek felépítése, magyarázatai, okfejtései bölcséleti ismeretekről, sőt azok alkalmazásáról tesznek tanúbizonyosságot. Ez utóbbi is szerves része az úgynevezett „darwinizmusnak”, nem pusztán az összegyűjtött adathalmaz „gépszerű” tálalása. Talán ma azt mondanák rá a bölcsélet mesterei, hogy maximum egyik is „scientista” volt, de azért ez nagy merészségnek tűnne... Mindehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy Darwin akkor tett hitet a Természetfilozófia szükségessége mellett, amidőn *Hegel*, már idestova 20 éve a természetfilozófia tönkretételéről írt... (Darwin Cambridge-ben 1830-ban érezte azt, amit itt idéztünk, Hegel pedig 1817-ben kesereggett a természetfilozófia haláláról.)

Platón valóban egy másik korban nőtt fel. Darwin korához viszonyítva talán azt is megkockáztathatjuk, hogy ő még a „filozófia korában” élt, ahol az eszmeifuttatások nagyobb becsben voltak, mint az empiria, az empirikus ismeretek. Mint Szókratész rendíthetetlen híve feltétel nélkül hitt a „jó” győzelmében, az igazságban és bizonyára az emberi jóságban is. Nem hitt a gonoszság, a zsarnokság győzelmében, de hitte a zsarnokok megjavíthatóságát – legalábbis egy darabig. Még hatvan évesen is vállalkozott arra, hogy Szirakúza tirannusát jobb útra térítse, bár vállalkozása kudarcot vallott... Darwinnál érezhető a haláltól való félelem, Platónnál a belenyugvás bölcsessége, a jó, az igazság másvilági diadalába vetett hit, s az evilági harcok értelmetlensége számára filozófiai tétellé magosodott. Ezért is védekezett Platón élőlény a hideg és a fagy ellen, és ezért harcolt Darwin élővilága oly elkeseredetten a létért való küzdelemben.

A természetfilozófia, a tudás becsülete, az etikusság azonban maradéktalanul összekapcsolja hőseinket, és egyetemessé teszi ezen tudomány felújításának szükségességét, hogy önmagunkat – az Embert – is jobban megismerhessük, illetve elkezdjük újra megismerni már-már feledésbe merült szempontokból.

A személyiség egy roppant összetett jelenség, főleg ha tudósokról, filozófusokról van szó. Platón nem pusztán bölcsész volt, Darwin pedig nem csak természettudós. Úgy érzem, számtalan arcvonásukat, jellembeli és tudományos megnyilvánulásukat tárhatjuk

fel hasonló elemzésekkel. És itt szeretném először föltenni a kérdést: vajon megfelelő-e a tudományok mai, általánosan elfogadott besorolási rendszere? Úgy érzem, hogy nem... Az is világos azonban, hogy végső, abszolút besorolás sem létezik, hiszen a szubjektívítás kiküszöbölhetetlen.

Sokkal nagyobb izgalmakat rejtegethet számunkra, ha belepillantunk a filozófiai természettudományokba, és annak egyik első gyűjteményes alkotásába, a *Corpus Hippocraticum*ba. Lehetetlen nem észrevenni benne az ökológiai gondolat dominanciáját, és tulajdonképpen egy – korához viszonyítva – kimunkált humánökológia áll előttünk, de akár orvosi ökológiának is nevezhetnénk a fejtegetéseket. A pikáns csak az a dologban, hogy mind a mai napig nem jött létre termékeny, eredményeket produkáló együttműködés orvosok és ökológusok között, holott korunk legégetőbb problémáit lehetetlen diszciplínák összefogása nélkül megoldani. Mindezt már tudták anno az ókorban! A ma már nyilvánvaló „szakmai tévedések” ellenére a műben végigvonul egy szigorú kauzalitás, egy precíz érvelési rendszer, amely oly jellemző az európai filozófiára, különösen a hellén bölcselőkre. A meglepetést azonban akkor éljük át, amidőn rádöbbenünk, hogy mindezen filozófiai eszme-futtatás egy szakma kibontakoztatásának érdekében történik, azzal a ki nem mondott, de végig érzékeltetett céllal, hogy a szaktudományoknak is filozófiai alapozást kell biztosítani, különben odavesznek a pontatlanság tengerében. Az orvos pedig nem hibázhat, nem tévesztheti el a logikát, hiszen életekről dönt, élet-halál ura. Ezen utóbbi tény különösen érvényes volt egy olyan korban, melyben az orvos sokkal inkább szubjektív ítéleteire volt utalva, mint műszereire, munkatársaival való konzultációkra. Ezért sem lehetett más utat bejárni a szaktudományok kibontakoztatásában. Ugyanakkor nem lehetett mellőzni a napjainkra divatossá vált holisztikus szemléletet sem, hiszen minden abiotikus, biotikus tényezőt alaposan meg kell vizsgálni a megbízható diagnózis elkészíthetősége érdekében. Tulajdonképpen ez a filozófiai természettudományok szükségyszerű kialakulásának elvi lényege. Most pedig igazolja az elmondottakat a *Corpus Hippocraticum* néhány mondata: „Nézzük a látás sajátosságát: ha a lélek a látványra figyel, megmozdul és fölmelegszik, fölmelegedvén pedig kiszárad, mert elfogy belőle a nedvesség. Amikor egy hang jut a fülünkbe, a lélek ugyancsak megmozdul, és dolgozni kezd; miközben dolgozik, fölmelegszik és kiszárad. Minden gondolat, ami eszébe jut az embernek, indulatba hozza a lelket, fölmelegíti és kiszikkasztja; ehhez nedvességet von el, amelyet azután feldolgoz; közben kiüríti a húst és karcsúvá teszi a testet. Minden hanggyakorlat: a beszéd, a felolvasás vagy az ének, szintén megmozgatja a lelket...”

Talán nem jövünk indulatba, nem élünk át emóciókat gondolataink közlése, avagy gondolatok feldolgozása közben? Azt gondolom, hogy igen. A hippokratészi „nedvten”-ban a lélek tolerál: elvisel, visszahat, feldolgoz. Röviden: összeköt a környezettel. A megterhelésnek azonban következményei vannak: megváltozik a test állapota, pl. lefogy. Ezen a ponton találkozunk filozófia és szaktudomány – legalábbis a kiragadott idézetben. Most pedig lássuk a „Corpus” egyértelmű humánökológiai hitvallását: „Annak, aki az orvostudományban helyesen akar vizsgálni, a következőket kell tennie. Először is figyelembe kell vennie az évszakokat, azt, hogy melyik milyen hatást gyakorolhat. Ezek ti. nem hasonlíthatnak egymásra, sőt nagyon is eltérőek, önmagukban is, meg a velük járó változásokat tekintve is. A következő kérdés a szelek, és pedig mind a meleg, mind a hideg szelek; elsősorban azok, melyek az egész emberiségnél egyformán megvannak, de azután azok is, amelyek csak egyes területek sajátosságai. Figyelembe kell venni továbbá a vizek hatását is. Amikor tehát valaki megérkezik egy városba, amellyel még nem ismerős, meg kell vizsgálnia annak helyzetét, hogy miképpen fekszik a széljárás és a napkelte szempontjából. Más-más hatása van ugyanis egy városnak, amelyik északi, déli, keleti vagy nyugati fekvésű. Ezeket kell a lehető legalaposabban megfigyelni és azt, hogy víz tekintetében hogyan állnak: mocsaras és lágy vizet használnak-e vagy keményet, mely magaslatokon, sziklák közt ered, vagy sós és kellemetlen ízű. Nemkülönböztetve meg kell figyelni a földet, vajon kopár, víztelen vagy erdős, vizes, hogy völgyes és meleg-e, vagy magasan fekvő és hideg. Végül az emberek életmódját, hogy miben lelik gyönyörűségüket: iszákosak, nagybelűek, tunyák-e vagy testedzést szeretők és munkakedvelők, nagyétkűek, de keveset ivók.”

Ezen gondolatokat sem érdemes csűrni-csavarni, hiszen egyértelműek, önmagukat hamis mértékekkel magyarázzák. Itt utalnék a már említett számtalan ókori szerzőre, természetfilozófusra, akik szintén megteremtői és művelői voltak a filozófiai természettudományoknak, megteremtve a filozófia és a szaktudományok – sajnos csak időleges – harmóniáját.

„Nem lehet attól a benyomástól szabadulni, hogy az emberek rendszerint hamis mértékekkel mérnek, hatalomra, sikerre és gazdagságra törekednek és ezt csodálják másoknál, az élet valódi értékét pedig lebecsülik.” Ezt már *Freud* mondja az esendő Embernek, aki önzésében, antropocentrizmusában önmagát és környező világát is lerombolja. Ez az erkölcsi, politikai züllés a római birodalom időszakában is domináns tényezővé vált, és a féltelenségekben, az „örömelv” túlsúlyba kerülésével válságba sodorta a politeizmust, a tudományt, és mindent az antropocentrizmus, az önimádat felé tolt el. A mitológiai ember és a görög bölcselő még alapvetően a „valóságelv” talaján mozgott, hiszen gondoljuk csak el, semmiféle biztos védelme sem volt a környezet hatásaival szemben, óvatosnak, ravasznak kellett lennie. Alkalmazkodnia kellett, de fennmaradásához ez kevés volt: alkotnia kellett, megteremteti azt a környéket, pl. lakókörnyéket, melybe biztonságban visszahúzódhat. Öröme nem sok oka volt, és az élvhajhászatok ereje sem maradt. Aratott, vetett, vadászott, gyermekeket nevelt, félt és imádkozott megalkotott isteneinek. Vallásos szükségletét valójában „a sors túlerejétől való félelem” tartotta fenn és sok esetben ugyanezen erő kötötte röghöz: településhez, vadászterülethez... A „valóságelv” volt az, amelynek segítségével az emberiség lerakhatta a filozófia és a természettudományok alapjait, a valóságban való élés, a vele való szinte szimbiont kapcsolatot. Mivel egzaktságeretek nem voltak a mitológiai embernek, de még a hellén bölcselőknek is csak kevés, így aztán nem volt mit tenni: spekulálni, gondolkodni kellett, meg kellett keresni a kauzalitást a jelenségek között, és akkor is hinni kellett bennük, ha ingatag talajon álltak. A természetfilozófia prioritása nem vitatható, mint ahogy a „valóságelv” jelentősége sem, hiszen nélkülöz nem maradtunk volna meg mi emberek... Ezért írja joggal *Anzenbacher*: „A bölcsülethez nem szükséges a tapasztalati tudományok (például a fizika, a kémia vagy a biológia) tanulmányozása. A bölcsület ugyanis a tapasztalati tudomány előtti, köznapi formájából indul ki...” A „valóságelv” azt is jelentette, és jelenti, hogy az ember elsősorban „a fájdalom és a kín távollétét akarja” (*Freud*), azaz elsősorban nem a mindenáron való örömszerzésre törekszik, megpróbál „gazdálkodni” ösztöneivel, hétköznapiiban: próbál magának parancsolni. A mitológiai embernél még fel sem merült, hogy az „örömelvnek” rendelje alá életét, de a római polgár, a gazdag patrícius már megtehetette, hogy dorbézoljon, hogy feledje a politikai és tudományos valóságot, hogy a természet és önmaga ellen cselekedjen. Biztonságban érezte magát, és tudta, hogy csak egyszer él, bár isteneinek közben áldozott is. A valóságelv tehát szinte észrevétlenül csúszott át az örömelv dominanciájába, megfeledezett arról, hogy még ennek az „értelmes lénynek” is korlátai vannak... Az emberiség valahol a római impérium bomlásának időszakában kerülhetett bele első nagy lélektani válságába: isteneit, tradícióit egyaránt megvetette. *Cicero* és *Seneca* munkássága, egész életük erről szól. *Cicero* szinte föld alá taposta az isteneket (*Az istenek természete* című művében), ugyanakkor az írás végeztével úgy tesz, mintha nem is ő lett volna a „tettes”...

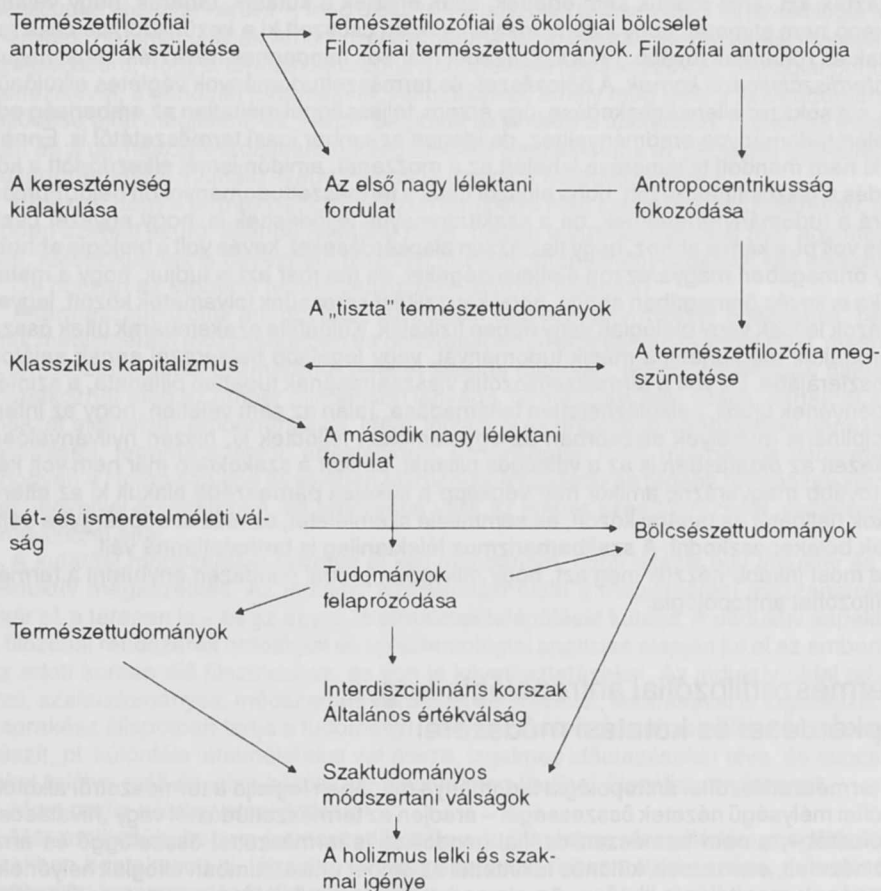
Egykoron az ókori ember isteneit, s rajtuk keresztül a természetet imádtá, mitológiájában benne rejlett egy kis panteizmus, de az „örömelv” eluralkodásával megszűnt reálisan szemlélni a világot, sokkal inkább anak primitív értelemben vett kizsárolójává kezdett válni. Igazából nem a külső természet, hanem önmaga belső természetével: nagyságával, halhatatlanságával volt elfoglalva. Erre az iszonyatos általános válságra mutatnak rá pl. *Cicero* és *Seneca*, utóbbi már a kereszténység vonásait is viselő írásaiban, így többek között leveleiben is.

Ha csak egy mondat erejéig is, de érdemes idézni *Cicero* említett művéből: „A természetet a természet erői tartják fenn és teszik folyamatossá, és megvan benne az összetartozásnak az az érzése, amelyet a görögök szümpatheianak hívnak, ámde minél nagyobb ez önnön erejénél fogva, annál kevésbé kell feltételezni, hogy egy isteni eszme által lett.”

Talán már fel sem tűnik, annyira természetes, hogy ezen mondatban is benne foglalatik az ökológiai gondolat, de itt és most talán fontosabb annak megállapítása, hogy itt tényleges istentagadásról van szó, melyből egyenesen következik egy furcsának tűnő,

de napjainkban is domináló nézet, amely szerint: nem igazából a külső természet az érdekes, hiszen az hozzánk képest passzív, igazából mi, emberek, a változtatni képes Homo sapiens a lényeg, és a legfőbb cél az, hogy az Ő természetét ismerjük meg, és olyan új istent alkossunk, amely már eleve emberi alakot ölthet. És ezen gondolatmenetek közepette eltűntek a világtojások, a csodás termékenyítések, elmúlt az az ugyancsak jobbra ember által kreált természet, amelynek még érezte illatát, szenvedett is tőle, de belőle élt, eredendően mindent neki köszönhetett. *Szent Pál* és a Biblia már egy más mitológia volt, már egy lélektani fordulat megtörténtéről mesél. Az ember úgy került ki lelki válságából, hogy Freudnál maradván „istenprotézist” csinált magából és környező természetét elfeledte tisztelni.

Freud „öröm- és valóságelv”-ének alkalmazásával talán még világosabbá tehető, hogy miképpen indult el az ember azon az úton, amely mára létét is veszélyezteti. Az örömevről ugyanis végérvényesen sohasem vagyunk képesek lemondani, legfőképpen „átalakul a külvilág befolyása révén az igénytelenebb valóságelvvé, amikor az ember már szerencsének tartja, hogy elkerülte a bajt...” Az örömev általános uralma magával hozta a gyors siker igényét, ami a technokrata típusú ember megjelenésében érte el csúcspontját. A technokratát már nem érdekli a természet, számára a valóság ezen szelete tárgy, megváltoztatandó objektum, mindenféle lélek nélkül...

1. táblázat

E helyen föl lehetne sorolni a klasszikus kapitalizmus valamennyi ismervét, a róla szóló végeláthatatlan irodalmat, avagy éppen *Marx*, *Engels* természetszemléletéről is lehetne néhány szót ejteni, de úgy érzem, nem érdemes, hiszen következményeit éppen most éljük.

Talán sokkal többet mondhat egy táblázat, ami az előbb vázolt elméletet hivatott népszerűen is előadni. (1. táblázat)

Bár ez az ábra nem tartalmazza, de elmondhatjuk, hogy a műszaki tudományok is egy technikai jellegű filozófiából, pontosabban fogalmazva: a filozófiai technikatudományokból fejlődtek ki. Ez utóbbinak elsődlegesen a reneszánsz volt a melegágya. Gondoljunk csak *Leonardo* jól ismert műszaki konstrukcióira, rajzaira. Ezen alkotások még nem szakadtak el a művészetektől és a sajátos reneszánsz filozófiától, világképtől sem. Nem voltak még „tiszták”, azaz minden humán vagy bölcsész aspektus nélküliek. Éppen ezért voltak mélyen emberiek, s tettek oly nagy hatást a későbbi korok alkotóira.

Mindezekkel szemben a profithajszán alapuló kapitalizmusban, a specializálódás kezdetein már egy egészen más, sajnos sokkal sivárabb lélek konstruált motorokat, fedezett föl vegyületeket, állított elő szintetikus anyagokat. Lényegileg egy ilyen gazdasági és a vele együtt járó lélektani fordulattal vette kezdetét az akkor még elképzelhetetlennek hitt ismeretelméleti válság, melynek alapja volt, hogy az embert is gépnek tekintették a konstruktőrök, de még az orvosok, biológusok jelentős táborá is.

A gyors eredményekhez adott „filozófia” táptalajt a pozitivizmus, az empirizmus, a fenomenológia, az utilitarizmus, és a mindent elsőpró pragmatizmus. Ilyenkor születtek olyan összetételek, mint „műszaki-természettudományok”, új ökofilozófiák születtek: magyarázták azt, amit maguk sem értettek, csak érezték a kutatók, tanárok, hogy valami végképp nem stimmel, hogy valami mélyen emberi csúszott ki a kezünk közül, de csak rohantak és rohannak tovább... A XX. századot már sok mindennek nevezték, most hívjuk mi *interdiszciplináris kornak*. A bölcsész- és természettudományok végletes elkülönülése, sőt sokszor ellenségeskedése, úgy érzem, teljességgel méltatlan az emberiség eddig elért tudományos eredményeihez, de idegen az ember igazi természetétől is. Ennek egy ki nem mondott felismerése lehetett az a mozzanat, amidőn ismét elkezdődött a közeledés a diszciplinák között, noha először csak a természettudományokon belül. Furcsa finta a tudománytörténetnek, de a szaktudományos fejlődésnek is, hogy egyszer csak kevés volt pl. a kémia ahhoz, hogy tisztázzon alapkérdéseket, kevés volt a biológia ahhoz, hogy önmagában magyarázzon életjelenségeket, és ma már azt is tudjuk, hogy a matematika is kevés önmagában ahhoz, hogy kausalitást keressünk folyamatok között, legyenek azok lelkiek vagy biológiai vagy éppen fizikaiak. Különbféle szakemberek ültek össze és próbálták megtanulni a másik tudományát, vagy legalább beleérezni annak sajátos atmoszférájába. Ez volt a természetfilozófia visszasírásának tudatlan pillanata, a szintézis igényének újbóli, nélkülözhetetlen feltámadása. Talán az sem véletlen, hogy az interdiszciplináris műhelyek elsősorban az egyetemeken fejlődtek ki, hiszen nyilvánvalóan elérkezett az oktatásban is az a válságos pillanat, amikor a szakoktató már nem volt képes tovább magyarázni, amikor már végképp a süketek párbeszéde alakult ki az eltérő szakok hallgatói és tanárai között, és semmiféle szemléletet, szintézist adó tárgyba sem tudtak belekapaszkodni. A szakbarbarizmus lélektanilag is tarthatatlanná vált.

De most inkább nézzük meg azt, hogy miképpen próbál mindezen enyhíteni a természetfilozófiai antropológia.

A természetfilozófiai antropológia tárgya, alapkérdései és kutatási módszerei

A természetfilozófiai antropológia tudománya magában foglalja a természetről alkotott filozófiai mélységű nézetek összességét – eredjen az természettudóstól vagy „hivatásos” filozófustól –, a nem természetfilozófiai gondolkodás természettel összefüggő és arra utaló nézeteit, elemzéseit, különös tekintettel az ember univerzumban elfoglalt helyének, szerepének megítélését illetően. Az elmondottaknak megfelelően a természetfilozófiai antropológia feladatkörébe tartozik a filozófiai művek ontológiai-episztemológiai elemzése, ennek kapcsán újabb történeti adatok feltárása az ökológiai gondolkodás megisme-

rése érdekében. A természetfilozófiai antropológia vizsgálja a jelen természettudományos kutatások eredményeit, elemzi alkalmazott módszereit, elhelyezi azokat a természettudományok történetében.

Fontos feladata az önálló lét- és ismeretelméleti rendszerek kidolgozása, melynek célja a szaktudományos természetkutatás elméleti, metodikai segítése, a szintézisek igényének fenntartása, előidézése.

Mindezen tevékenység során valósítja meg a bölcsészet- és természettudományok sajátos szintézisét, továbbá a két tudományos regnum integrációját. A természetfilozófiai antropológia tehát jellegénél fogva oldja fel a bölcsész-tervezettudós szembenállást, hiszen éppen azt demonstrálja, hogy miképpen világíthat rá a filozófus a természeti, embertani jelenségekre, és hogyan bánhat egy biológus vagy éppen ökológus a bölcsélet tudományával, ha kutatásai során elér az elmélet és az elmélkedés mezejére. Utóbbi pedig elkerülhetetlen, hiszen szerves része a kutatásoknak. Bár már említettük, de a továbbiakban szeretnék még szólni az ökológiai gondolkodás története kutatásának jelentőségéről.

Mint kiderült, a természetfilozófiai antropológia magában foglalja az ökológiai gondolkodás történetének kutatását is. Ennek egyszerű, mondhatni filozófiatörténeti oka nem más, mint az a tény, hogy amint az ember – mint egyén, azaz egyedi egyetlen, és mint faj, mint Homo sapiens – megpróbálja önmagát definiálni, létét, létezési módját behatárolni, azt sohasem teszi, teheti meg szűkebb és tágabb környezetének elemzése, értékelése nélkül. Szemlélete tehát önkéntelenül ökológiai – kényszerfeltételek között él, és a kínokat mindenképpen el akarja kerülni –, még akkor is, ha látszólag teljesen távol áll az ökológia tudományától. (Itt ismét utalnék Arno Anzenbacher megállapítására.) Mindezeknek megfelelően szükségszerű, hogy a természetfilozófia antropológia foglalkozzék az ökológiai gondolat genezisével, a gondolat történetével, változásaival, amely még jóval a szaktudomány kifejlődése előtt megjelent, élt, hatott, segítette az embert a túlélésben. Ebben az értelemben és a természetfilozófiai antropológián belül beszélhetünk az ökológiai gondolkodás kultúrtörténetéről. (Juhász-Nagy Pálnak is ez volt a meggyőződése.)

Érdekes, hogy a természetfilozófia ezen tárgyköre még szinte teljesen feltáratlan, talán éppen szemet szűrő, állandó jelenléte miatt, hiszen a vizsgálódásokat már agyonelemzett, klasszikusnak is nevezhető filozófiai munkák áttanulmányozásával kell elkezdni.

De hol van az ember a természetfilozófiai antropológiában?

A természetfilozófiai antropológia az embert egyrészt a természet egészének, részének megismerési mozzanataiban és ontológiai elmélkedéseiben ragadja meg, másrészt a természetfilozófiai eszmerendszereket sajátos tükörként tekinti, melyekben hitelesen mutatkozhat meg az ember mindenkori lényege, természete: lelki világa, létharcai a természet elemeivel, embertársaival, ideái, létványai és ontológiai elképzelései genesisről, fejlődésről, fennmaradásról, adaptációról, biztonságról. Arról nyerhetünk ismereteket, ahogyan a Homo sapiens elméjében tükröződik a szűkebb és tágabb természeti környezet, lényeivel egyetemben, és amilyenné válik az ember ezen tükrözései, észlelései és emlékképei által.

A kutatási módszereket tekintve el kell mondanom, hogy létezik egy induktív és egy deduktív megközelítés. Az induktív vizsgálódási oldal a megismerési mozzanatokat – akár pl. a terepen is – és az egyes lételméletek felépülését kutatja. A deduktív aspektusa a filozófiai rendszerek ontológiai és episztemológiai analízise alapján jut el az emberhez, az adott korban élő filozófushoz, és von le következtetéseket. Az induktív oldal tehát a mai, szaktudományos, módszertani kérdések segítségével, feltárásával is foglalkozik, így naprakész állapotban tartja a tudományt. Természetesen összehasonlító elemzéseket is készít, pl. különféle lételméleteket vet össze, izgalmas időutazásokat téve, és kapcsolatokat találva múlt és jelen között, így alkotva meg jövőbeli filozófiai rendszereit.

Most pedig néhány alapkérdésről.

Már említettük, hogy a természetfilozófia a tudományos vizsgálódást megelőző időszakban bontakozott ki, létrejötté szükségszerű volt, hiszen alkalmazása, művelése az emberi faj fennmaradását tűzte ki céljául.

Ebből következik, hogy a természetfilozófia alapkérdései alapjaikban empirikusak voltak, de horderejükben mély lélektani tartalmakat hordoztak. Ami pl. egy mitológiai em-

bernek filozófiai alapkérdés volt, az ma „csak” gyakorlati, tapasztalati alapproblémát képvisel, legalábbis azon elképzelések szerint, melyekben a bölcselet és a természettudomány már kettészakadt. A természetfilozófiai antropológia éppen ezen szétszakadt állapoton kíván segíteni, így alapkérdéseiben is erre törekszik.

Igazolni kívánja, hogy az ökológiai gondolkodás elemzésével kiküszöbölhetőek a különállások „tiszta empirikus” és „tiszta filozófiai” alapkérdések között. A kettő különállása logikailag is tarthatatlan, a szaktudományok területén alkalmazhatatlan, így összességében: értelmetlen. Az ember az ökológiai valóságtól nem különíthető el, hiszen környezete szülte, s most belőle él.

A természetfilozófiai antropológia az alapkérdéseket történetiségükben tekinti, azaz abban a kontextusban, amelyben az ember az adott időszakban a természethez, és annak lényeihez viszonyult, megítélve azok minőségét, szerepét, felhasználhatóságát. Alapkérdéseit tehát nem előre gondolja ki, hanem kutatási eredményeiből alakítja. Ebből szeretnék most néhány példát bemutatni, pusztán kérdések felsorolásával.

A példákban a természetfilozófiai és ökológia bölcselet hajnalából szeretnék „idézni”, hiszen erről jobbra hallgat a tudomány, főleg annak ökológiai aspektusairól. Íme a kérdések, avagy a lehetséges kérdések:

- Honnan jöttem, miért éppen itt vagyok, kitől lettem?
- Mi a félelem és mi a bátorság?
- Mi a sötétség és mi a világosság?
- Mi az elmúlás?
- Mitől lesz termékeny a nő, s mitől a föld? Van-e összefüggés a kettő között?
- Miért van erdő és mező?
- Miért különbözik minden egymástól?
- Vajon mi lehet a különbözőkben a közös, netán az azonos?
- Mitől mozognak a lények? Vajon a mozgásnak látható vagy láthatatlan oka van?
- Kívülről vagy belülről mozgatják a lényeket?
- Az élet, a mozgás megszűnése belső vagy külső erők következménye?
- Hogyan lehet eldönteni a belső és külső erők létezését?
- Milyen utakon ismerhető meg a mozdulatlanság és a mozgás?
- Miért nem lehet kézzelfoghatóvá tenni az élő állapot lényegét?
- Egyáltalán: mi az élet lényege, és van-e egyáltalán?
- Azért porladnak el a lények, mert földből, porból lettek teremtvé?
- Választhat-e az ember sorsot magának, vagy azt mások jelölik ki számára?
- Miért éhez meg az ember és az állat, és miért kell szaporodni?
- Mi az, hogy „kell”?
- Miért nem tudjuk mi emberek megmagyarázni mindazt, ami körülöttünk van? (Pl. a színek, a fényeket, a csillagokat, a felhőket, az esőket...)
- Vajon minden, ami nem szilárd, képes a termékenyítésre? (Eső, vér, víz stb.)

Nincs az a mítosz, vagy ókori elmélkedés, amelyekben ezen kérdések föl ne merültek volna. Mi dönti, vagy ki döntheti el, hogy ezek mennyiben filozófiai alapkérdések? Egy biztos: létkérdések, létfilozófiai, alapproblémák, melyek egyénenként jelentkeztek, s egyedi megoldásokra vártak.

A fura csak az, hogy a kérdések zömére ma is csak hipotéziseink vannak, pedig a filozófia és a szaktudományok ma már teljes bizonyossággal fogalmazzák meg, kissé elvakult, magasröptű alapkérdéseiket.

Az is kétségtelen, hogy a felsorolt példákban ott lüktet az ökológiai gondolat, mintegy a valóságot pumpálva az emberi fejekbe, alkalmazkodásra, túlélésre tanítva.

Egy dolog bizonyosnak látszik: fantasztikumba hajló nagy szellemi kalandok várnak a természetfilozófiai antropológia művelőire!

Rövid összegzés

Ha tényként fogadjuk el korunk tudományos és etikai kríziseit, akkor nem tehetünk mást, mint megkíséreljük újabb szintézisek elkészítését. Különösen fontos ennek jelentése az iskolákban, legalább a felsőoktatásban, hiszen nélküle nem beszélhetünk általá-

nos intelligenciáról sem. Az is kétségtelen, hogy a szakbarbarizmus elborzasztó méretei ellen sem léphetünk fel passzivitással.

Meggyőződésem, hogy a természettudományok egy eddig meg nem alkotott új szintre várnak, de ez nem végezhető el természetfilozófiai alapozások nélkül. Az újradefiniált antropológia nélkül sem képzelhető el, hiszen a Homo sapiens már túlságosan régen mert önmagába nézni. Szükséges régi és új arculatának minden eddiginél összetettebb és kritikusabb megvilágítása – amíg nem késő, amíg nem zuhan végzetes antropomorfizmusába. A szintézis szellemében készült jegyzetek óriási hatást gyakorolhatnak a hallgatóságra, és nagyban megkönnyítenék az oktatást.

COMITATUS

Önkormányzati szemle

A Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének folyóirata

Az országos terjesztésű havi folyóirat a regionális kutatások és a közigazgatás kérdésein túl, a civil társadalom és a közoktatás problémáival is foglalkozik. Önkormányzati múlt című rovatában nívós helytörténeti írásokat közöl.

Ajánljuk a középiskolai könyvtáraknak, iskolavezetőknek, a helyi politikai kérdések iránt érdeklődő értelmiségieknek.

A lap várja az önkormányzatokkal, a helyi társadalommal és az iskolákkal foglalkozó írásokat.

A szerkesztőség címe:

8200 Veszprém Megyeház tér 5., Telefon/fax: 88-420-089

Főszerkesztő: Agg Zoltán

Szerkesztők: Hudi József, Oláh Miklós, Szilágyi István, Zongor Gábor

Előfizethető a fenti címen, előfizetési díj fél évre 720.-

Érdeklődésre mintapéldányt küldünk.